

Деревич К., студентка-магістр

Берlach О.П., канд. архітектури, доцент

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

СИМВОЛІКА ОРНАМЕНТІВ В ДЕКОРУВАННІ ЖІНОЧИХ СОРОЧОК НА ВОЛИНІ XIX-XX СТ.

Анотація. В статті досліджено важливі елементи побудови орнаментики жіночих сорочок на території Волині XIX-XXст. Встановлено символіку, мистецькі особливості декорування, види і техніки оздоблення.

Ключові слова: орнамент, жіноча сорочка, символіка.

Аннотация. Деревич К., Берlach А.П. Символика орнаментов в декорировании женских рубашек на Волини XIX-XX в. В статье исследованы важные элементы построения орнаментики женских рубашек на территории Волини XIX-XX вв. Установлено символика, художественные особенности декорирования, виды и техники отделки.

Ключевые слова: орнамент, женская рубашка, символика.

Annotation. Derevych K., Berlach A.P. Symbolism ornaments in decorating women's shirts on Volyni XIX-XX century. V article explores the important elements of building ornamentation women's shirts in Volyni XIX-XX century. Established symbolism, art decoration features, types and techniques of decoration.

Key words: dekor, chemise, symbols.

Постановка проблеми. Орнаментика народного вбрання була своєрідним письмом, яке несло в собі певну інформацію, символічне та оберегове значення. Нажаль з плином часу народ забуває свої традиції, не надає вагомого значення своєму походженню, історії. Декорування одягу, це ціла система знаків, які можуть надати інформацію про сімейний стан, статок, походження тощо. Символізм в оздобленні вбрання був поширений на всі регіони України. Проте дослідницький інтерес здебільшого зосереджений на регіоні Прикарпаття і Карпат, тому постає потреба дослідження саме території Волині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурно-мистецьку своєрідність орнаментики досліджували О. Никорак, Г. Вахрамєєва, Г. Стельмащук, Р. Захарчук-Чугай та ін. Однак висвітлювалися здебільшого загальні тенденції, які не в давали виявити символіку та регіональні особливості саме жіночих сорочок на Волині в комплексі.

Мета та завдання роботи. Розкрити архаїчне значення символів і встановити особливості декорування, техніки виконання та оздоблення жіночих сорочок XIX – початку XX століття. У зв'язку з цим автором поставлено завдання висвітлити локальну специфіку застосування символів на жіночих сорочках Волинського регіону.

Виклад основного матеріалу. Орнаментальне мистецтво – одне з найцікавіших та загадковіших, літопис давно минулих літ. Оздоблення вишиванки(сорочки) напряму пов'язане зі світоглядом майстрів, їх спостереженням за навколишнім світом. Саме звідси беруть свої витoki елементи орнаментальних композицій – великі жаби, фартуховий хміль, ялинка, козлик, вітрячок, ружа, ведмежа лапа, жаб'ячі очі, оленячі ріжки, кружки, віконця, зірки, зозулі, грабельки, човник, жолудь та ін.

Але не тільки природа надихала на створення гармонійних орнаментів. Впродовж багатьох віків, наша держава зазнавала жорстоких навал, утисків, поневолень та війн. Тож народні майстри мріяли про благополуччя, збереження свого роду, покровительство вищих сил, і за допомогою візерунків у техніці вишивки, застосовуючи різноманітні прийоми і методи, наносили на сорочки оберегові композиції, які б мали захищати свого власника від всього лихого.

Нажаль, до нашого часу, від колись великої колекції сорочок, залишилось не так вже й багато, це звичайно заважає ретельному дослідженню проблеми. Багато важливих екземплярів забрала війна, а також неухважне ставлення людей до своєї спадщини, нерозуміння цінності речей і вивезення їх за кордон задля корисливих цілей.

Незважаючи на те, що народний костюм був витвором матеріальної культури, він завдяки своїй символічній навантаженості виконував функції, властиві феноменам духовної культури. Базуючись на загально народних уявленнях про світ, побудованих на поширених антитезах свій – чужий, добро – зло, дівчина – жінка, багатий – бідний, одяг ніс певну інформацію. Багатоманітність символів та варіантів, їх поєднання, були безпосередньо пов'язані з призна-

Надійшла до редакції 11.12.2012

Мал. 1. Орнамент із застосуванням символу птаха

а) дубове листя і калина

б) лілія у поєднанні з хрестиком

Мал.3. Поєднання символів в рослинному орнаменті

а) хміль

б) виноград

Мал.2. Рослинний орнамент

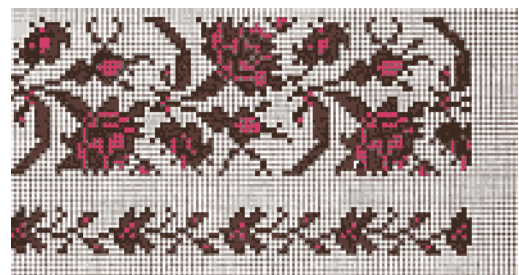

а) птахи у парі і злиття двох квіток

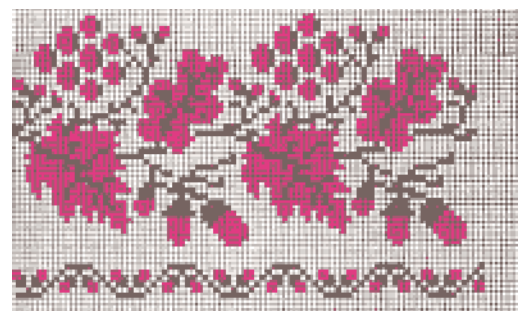

б) повтор ромбів з квітками

Мал.4. Орнаменти на сорочках одружених жінок.

а) чорнобривці

б) калина

Мал. 5. Символіка в рослинних орнаментах

а) квітка і ромб

б) Берегиня

в) символ Сонця і Води

г) Берегиня

Мал. 6. Символіка орнаментів

ченням костюма. Також на декорування українських сорочок мала вплив і закордонна мода того чи іншого проміжку часу, особливо бароко, яке видозмінило вишиванку, надавши їй пишності і багатства в оздобі [6, с.3].

Оздобленню одягу приділяли особливу увагу ще з давніх давен. За часів Княжої доби, що помітно із зображень артефактів, оздоблювали комір, низ рукавів, подол тощо. На розміщення орнаменту мали вплив як Візантія, так і язичництво.

Згідно з документами, прикраси розміщували на тих елементах одягу, які відкривали доступ до тіла [4, с. 157; 2]. Бо вважалося, що саме там, де закінчувалася «тканина-панцир», найуразливіші для злих сил місця [6, с. 177]. Також, існує думка, що декорування на рукавах підкреслювало роботящість людських рук.

У XIX – початку XX століття орнамент волинських жіночих вишитих сорочок складається з рослинних і геометричних мотивів та елементів. А вже пізніше починає переважати рослинний орнамент. Іноді зустрічається їх поєднання. Крім вищесказаних можна зустріти антропоморфні, анімалістичні, орнітоморфні орнаменти. Наприклад птахи, які символізують людські душі, сімейне благополуччя, щасливий шлюб (мал.1). Характерною ознакою в орнаментах є розташування птахів один до одного голівками. Вони, або тримають у дзьобі ягідку калини, або сидять в основі стовбура дерева – символу нової сім'ї. Велике значення мала обрядова функція, яка вимагала спеціально виготовленого одягу, для певного ритуалу чи обряду.

Наприклад, новонароджену дівчинку під час хрещення, одягали у шлюбну сорочку матері, щоб маленька швидше вийшла заміж [7, с.162]. Весільна сорочка несла в собі цілу низку візерунків-символів, вона найбільш пишно оздоблена, адже була призначена для одного з найголовніших моментів життя дівчини.

На весільних сорочках зустрічається мотив, який нагадує листя хмелю (мал.2, а). Орнамент «хміль»

близький до символіки води й винограду, бо несе в собі значення розвитку, молодого буяння та любові [3, с.24].

Символіка винограду розкриває нам радість і красу створення сім'ї (мал.2; б).

Сад-виноград – це життєва нива, на якій чоловік є сіячем, а жінка має обов'язок ростити й плекати дерево їхнього роду.

Після весілля пара вбирається у інші сорочки, де відображаються поєднання дівочих і парубочих узорів. На них зображують чергування квіток і хрестоподібних орнаментів, дубового листа, квіток калини чи лілії, тобто чоловічих і жіночих символів (мал.3; а,б).

Дуб – святе дерево, що уособлювало Перуна, бога сонячної чоловічої енергії, розвитку, життя. Калина – дерево роду.

Сорочка одруженої жінки орнаментується інакше. На рукавах зображають птахів у парі, або дві квітки які ростуть з одного стебла. І перше, і друге, а також їх поєднання символізують значимість шлюбу. Вочевидь, той-таки шлюбний зміст можна вбачати і в орнаментах у вигляді двох злитих до купи квіток чи ромбів, що знаходять один на одного (мал. 4; а,б).

Один з найпоширеніших візерунків дівочої вишиванки – ружа (шипшина), символ краси і чеснот дівчини, улюблена квітка українців, її дбайливо плекали під вікнами хати, адже квітка ця нагадує Сонце [6, с. 23]. Біля неї зображали дрібне суцвіття калини, стебла м'яти. Калина – дерево нашого українського роду. Колись у сиву давнину вона пов'язувалася з народженням Всесвіту, вогненної трійці: Сонця, Місяця і Зорі. Тому і назву свою має від давньої назви Сонця – Коло [6, с.7]. Калиною прикрашали дівочі та парубочі сорочки, яка символізувала невмирущість роду, спорідність (мал.5; б). Чорнобривці також були невід'ємним символом в орнаментах жіночих сорочок Волині, хоч зустрічаються значно рідше. Їх можна бачити в декоруванні одягу Волинського Полісся, адже

атрибут квітки що заплітається радісною й красивою хвилею милує наше око, лікує наше тіло, а тому й проситься на біле поле рушника чи сорочки. Такою ж, як наша прекрасна природа (мал.5; а).

Коли квіткові орнаменти читаються порівняно легко, так як мають ряд мотивів із яких простежується еволюція візерунку, то в геометричних їхній зміст доводиться вишукувати в складі дуже давніх зображень – найчастіше в артефактах археологічних культур. Найпростіший орнаментальний мотив – лінійно-геометричний, обумовлений технікою ткацтва. Він був поширений в усій Україні, але найбільше побутовав на Волині та Поліссі.

На сорочках зустрічаються різні хвилясті лінії, які на думку деяких дослідників, пов'язані з родючістю. Цей орнамент бере свої витoki ще з доби неоліту і часто зустрічається в жіночому вбранні [2, с.11]. Підтвердження тому є археологічні знахідки трипільської культури. Дехто вважає, що це схематичне зображення води або змії, яка теж виступає як символ родючості.

На сорочках заміжніх жінок ромб або квітка, розетка розділені навскісним хрестом, відображають ідею поєднання чоловічої та жіночої символіки (мал. 6., а). Витoki цей орнамент бере ще з епохи неоліту [2,с.34]. На думку деяких дослідників, восьмипелюсткова розетка розшифровується як прилад для одержання вогню, знак вічного протистояння, символ неба і землі [1;2;7].

З глибини минувшини дійшли в орнаментах українських вишивок ці символи – Земля і Сонце, що в поєднанні з Водою складають життєдайну трійцю. Це знаки тих сил, без яких неможливе саме життя. Ромбічні знаки на плічкx – це символ плодороддя Землі-матері, щедро засіяної, зігрітої Сонцем, щоб було життя наше (мал.6.,в).

Помітне місце в орнаментах жіночих сорочок посідає образ Берегині, який поширений по всій Україні (мал.6., б,г). Вона і життєтворча Мати-природа, і жінка-Мати, яка дарує світові сина, і Дерево життя, що сформувало із мороку космосу чітку систему Всесвіту. Вона несе в світі і суть творення, і суть захисту, а через це – вічне оновлення та гармонію життя. [6, с.40]. Це давньослов'янський образ покровительки життя, рослинні мотиви, дерево життя, на гілках якого симетрично сидять птахи – символи людських душ, незнищенності роду. Сорочка з таким орнаментом, напевне, несла в собі магічне, ритуальне призначення, і не відносила до сімейної символіки.

Важливе значення в символіці орнаментів відігравав колір. Для жіночих сорочок Волинського краю характерні переважно два кольори – червоний та чорний, які лягають гармонійними узорами на білому тлі, що має теж своє сакральне значення.

Білий колір символізує божественне світло, акт творення. У народному світобаченні Білий світ осмислювався як свита з плечей Бога [7, с.208].

Червоний – колір живородження, кровних зв'язків, концентрат сили і влади. Сакральність червоного кольору досягає найвищого земного сенсу в значенні царського, великокняжого та воїнського, і на цій висоті знов єднається з божественно царським небесним, золотим. [7, с.209].

Чорний колір – це колір праці, могутньої сакральності, земного низу, матерії на протилежність духові, наочного фіксування проявленого з не проявленого [7, с.209].

Символіка вишивки чітко переплітається із символікою ткацтва, килимарства, різьблення, гончарства. Такі ж орнаменти знаходимо і на писанках, особливо геометричні, тут зустрічаються і «Вазон», і «Берегиня».

Висновок. Українська вишита жіноча сорочка – це своєрідне джерело, з якого черпають натхнення сучасні майстри, модельєри, це елемент, без якого немислимий український стрій. На сьогоднішній день спостерігається величезна динаміка створення колекцій одягу за мотивами народної творчості. Більше того, використання символіки, та орнаментальних мотивів майстрів минулого в народному одязі, надає необмежений простір для фантазії та можливість відтворити у кожному конкретному випадку унікальний, неповторний твір мистецтва. На разі нехтування народною спадщиною призводить до бездумного нанесення чоловічих візерунків на жіночі сорочки і навпаки. Тому дана проблема є актуальною для широкого теоретичного розгляду в подальшому дослідженні.

Література.

1. Винничук В.Г. Орнаменти у вишивці та ткацтві Волині / В.Г. Винничук. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 160 с.: іл..
2. В.Ф. Давидюк. Чоловічі та жіночі узори в народному вбранні / В. Ф. Давидюк// – Луцьк: Вид. «Волинська обласна друкарня», 2005. – 44 с.
3. О. Ю. Косміна. Українське народне вбрання / О.Ю. Косміна.// – К.: Балтія-Друк, 2006. -64 с.: іл.. – Укр., рос, англ.
4. Ганжа П.О. Тасмниці Українського ремесла / П.О. Ганжа.// – К.: Мистецтво, 1996. – 192 с.: іл..
5. Знаки. 155 стародавніх Українських вишивок / [Л. В. Грабовська, М. Л. Грабовська, Г. А. Литвинова, З. З. Мензатюк, Т. О. Островська, Т. А. Савченко, І. А. Савченко, Л. А. Таран, Н. С. Фіщич, В. В. Ярославська]// під ред. Т. О. Островської. – К.: Соняшник, 1992. – 72 с.
6. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма / Т.О. Ніколаєва.// – К.: Либідь, 1996. – 176с., іл.
7. Стельмашук Г.Г. Давнє вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Монографія / Г.Г. Стельмашук.// –Луцьк: «Волинська обласна друкарня», 2006. – 280 с.